

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.2.04>

UDC 65.012.8

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Вікторія МАРИНОВИЧ

Вища освіта в умовах збройної агресії з боку РФ та сучасних геополітичних викликів

VIKTORIJA MARYNOVYCH. **Higher education in the conditions of armed aggression by the russian side and current geopolitical challenges.** *The article examines the main trends in the development of the educational sector of Ukraine and the state of higher education in Ukraine during the war. The main goal of this work is to analyze the development of the educational sector of Ukraine and the state of higher education in Ukraine during the war; determine the economic security of higher education institutions during the wartime period. The main approaches to defining economic security in terms of higher education institutions are considered. An analysis of the concept of «economic security of higher education institutions during the war» was carried out. It was determined that the educational parameter «the breadth of coverage of the innovative environment» changed by the war needs special attention. The place and role of partnership interaction of higher education institutions, which is one of the key principles of ensuring the quality of higher education, is revealed. The author comes*

to the conclusion that Europe is the leader in promoting joint programs, double degree programs, and dual education. Also, the author comes to the conclusion that the essence of the economic security of the armed forces during hostilities should be considered taking into account operational and tactical decisions made by responsible bodies and officials, namely: focus on security techniques by creating technical conditions and means that eliminate danger or prevent danger. The article uses theoretical research methods: analysis, synthesis, comparison, systematization, generalization.

Keywords: *higher education, economic security of higher education institutions, partnership interaction, education system, educational parameters.*

1. Постановка проблеми

Війна як класичний міжнародний геополітичний форс-мажор завжди впливає на освіту, і Україна не стала винятком. Війна в Україні змінила освітні параметри, зокрема пов'язані із створенням умов для рівного доступу до освіти своїх та іноземних громадян, способами організації засвоєння змісту освіти, єдиними освітніми вимірюваннями для оцінювання навчальних досягнень і якості кінцевого та проміжних результатів засвоєння змісту освіти (зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) та єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ)) та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливої уваги потребує такий змінений та «стиснутий» війною параметр як широта охопленості інноваційного середовища, де (а) відбувається обмін інноваційним досвідом між регіонами України та зарубіжжя; (б) підтримується матеріально-технічне забезпечення інноваційних процесів; (в) інвестується в інноваційні процеси; (г) надаються можливості вибору споживачами освітніх послуг інноваційного середовища, яке оптимально може забезпечити їх навчальні інтереси та потреби. Аналіз відкритих джерел інформації показує, що активність суб'єктів та об'єктів в широті охопленості таких процесів та явищ, як управління інноваційними процесами, реалізація освітніх ініціатив, конкуренція щодо підвищення якості освіти, диверсифікація форм навчання та новаторство в наданні освітніх послуг значно знизилася у воєнний період [1].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення аналізу розвитку освітньої галузі України та стану вищої освіти України у період війни; визначення економічної безпеки закладів вищої освіти у воєнний період.

2. Виклад основного матеріалу

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на грудень 2022 року кількість українців, які перетнули кордон з країнами ЄС з 24.02.2022 року, склала понад 16,6 млн осіб [2]; 6,5 мільйонів українців вважаються внутрішньо переміщеними особами, а близько 8 мільйонів українців виїхали за кордон та не беруть участь у формуванні національного валового продукту [3]; майже 50 % біженців мають дипломи закладів вищої освіти (ЗВО), близько третини володіють дипломами молодшого спеціаліста, 1 % отримали ступінь кандидата наук, а близько 20 % працювали у секторі освіти. Крім того, в найближчому майбутньому 63 % усіх опитаних мають наміри залишитися за кордоном [3].

Станом на грудень 2022 року в Україні внаслідок обстрілів та бомбардувань пошкоджено 2619 закладів освіти, а 406 закладів повністю зруйновано [4], частина території окупована, знищена значна частина економічних активів, інфраструктури. Таким чином, існують всі аргументи, щоб довести, що існує загроза економічній безпеці закладів вищої освіти у період війни.

В умовах турбулентності ринку питанням номер один постає економічна безпека закладу вищої освіти, яка ототожнюється (а) з прибутком в першу чергу для приватних закладів вищої освіти, та (б) з результатом високої якості та конкурентоспроможності продукції та освітніх послуг для закладів вищої освіти будь-якого типу, які діють за законами ринку [5]. Таке трактування, на нашу думку, є неповним, коли йдеться про економічну безпеку закладів вищої освіти у воєнний період. Для з'ясування сутності поняття економічної безпеки на мікрорівні у період воєнних дій, об'єктом якого є ЗВО, авторкою було розглянуто існуючі теоретико-методологічні підходи до його трактування. Серед низки підходів до визначення поняття економічна безпека у розрізі закладів вищої освіти, розроблених українськими вченими-безпекознавцями, виділимо декілька:

1. Підхід, орієнтований на захист від загроз, ставить у центр захищеність діяльності економічного агента від шкідливих проявів зовнішнього оточення, його адаптацію до реальності та вміння усувати впливи, які можуть спровокувати негативні наслідки діяльності [6].

2. Підхід, спрямований на підтримання усіх підсистем суб'єкта господарської діяльності у прийнятному стані на основі

використання функціонального менеджменту у прийнятті рішень та вузькофункціональності у забезпеченні економічної безпеки [7].

3. Підхід, орієнтований на захист (а) інформації; (б) економічних інтересів суб'єкта господарювання; (в) від загроз.

4. Підхід, спрямований на виявлення конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, інтелектуального, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури суб'єкта господарської діяльності його стратегічним цілям і завданням [8]. Така відповідність дозволяє сформулювати детальну оцінку теперішнього та майбутнього стану економічної безпеки певного закладу вищої освіти з різних сторін та порівняти його з іншими суб'єктами.

Зазначимо, що проаналізовані підходи спрямовані в основному на стратегічні рішення суб'єкта господарської діяльності. Таким чином, розуміння змісту економічної безпеки закладів вищої освіти вказує на:

- захищеність на всіх рівнях (мегарівень, мезорівень, мікрорівень та індивідуальний) від негативних впливів внутрішнього і зовнішнього середовищ;
- здатність швидко усунути різні варіанти існуючих загроз та можливих небезпек, як найбільш конкретних і безпосередніх форм економічної небезпеки та сукупності умов і факторів, які створюють небезпеку;
- здатність пристосуватися до існуючих умов, що не позначається негативно на діяльності суб'єкта господарювання [9].

Аналіз поняття «військова безпека» дозволив виділити наступні сутнісні характеристики: захищеність споживачів освітніх послуг і навколишнього середовища від загроз, що виникають при здійсненні діяльності збройними силами; захищеність від посягань із застосуванням військової сили [10]. Авторка приходить до висновку, що сутність економічної безпеки ЗВО під час воєнних дій має розглядатися з урахуванням оперативного-тактичних рішень, які приймаються відповідальними органами і посадовими особами, а саме: орієнтованість на техніку безпеки шляхом створення технічних умов й засобів, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці. Таким чином, економічна безпека ЗВО з метою забезпечення умов функціонування економічного агента (прибутковість, якість та конкурентоспроможність) [5], та його сталого розвитку (інформаційне забезпечення діяльності ЗВО, широта охопленості інноваційного

середовища і підвищення його ефективності), у воєнний період має враховувати не лише стратегічні, а й оперативно-тактичні рішення з огляду на специфічність ризиків та загроз у діяльності ЗВО.

Варто зауважити, що новий формат освіти, який був сформований під впливом війни, це формат, у якому переважає навчання в онлайн режимі, що через регулярні та спонтанні відключення електроенергії перешкоджає навчатися системно. Це може призвести до погіршення якості та освітньої можливості споживачів освітніх послуг і мати довгострокові наслідки, а саме: (а) негативно впливати на оволодіння необхідними компетентностями; (б) негативно впливати на отримання достатньої кваліфікації та достатнього рівня освіти для здобуття кар'єри. До того ж, недостатня кількість кваліфікованих штатних викладачів через низку об'єктивних причин поглиблюють загальну кризу традиційної системи вищої освіти, особливо у приватних закладах вищої освіти. Таким чином, українські заклади вищої освіти в еру інформаційного суспільства в умовах війни потребують цілком нових підходів до якості та цілей вищої освіти, що зможуть замінити на макро-та мезорівнях стару модель ведення освітньої діяльності.

Огляд програмних документів модернізації системи вищої освіти в Україні показав, що розвиток освітньої галузі мав декілька основних глобальних тенденцій:

Основні тенденції періоду до 1991 року, коли Україна була однією із союзних республік у складі СРСР: державна система освіти; розгалужена система навчальних закладів; забезпечення безкоштовності, доступності освіти; отримання знань, необхідних для економічного розвитку.

Основні тенденції 1990-х років: масовість освіти; комерціалізація освіти; глобалізація; формування у складі закладів вищої освіти університетів, академій, інститутів, недержавних освітніх закладів, закладів бізнес освіти; стандартизація напрямів підготовки та освітніх програм бакалаврата, спеціалітета та магістратури.

Основні тенденції початку 2000-х років: мобільність освіти; гнучкість освіти; індивідуалізація, диверсифікація та модульна організація освітніх програм; виокремлення у складі закладів вищої освіти ЗВО-лідерів.

Основні тенденції 2010-х років: інтернаціоналізація та інноваційність освітньої галузі; модернізація змісту освітніх програм у відповідності з міжнародними стандартами якості.

Основні тенденції початку 2020-х років: активізація співробітництва державного та недержавного секторів вищої освіти; компетентісний підхід до результатів освіти; безперервність освіти; посилення інформатизації освіти, що розпочалась ще в 1990-х. 2022 рік був повністю пов'язаний з виконанням поточних проєктів, критичних для підтримки систем освіти і науки у робочому стані та виконання завдань воєнного часу.

Основні тенденції 2023-2025 років: трансформація змісту освіти і науки, відповідно до стандартів Європейського Союзу та програми ЛУГАНО; освіта впродовж життя.

Згідно з програмою великої трансформації «Освіта 4.0 : український світанок» основним завданням української системи вищої освіти є гармонізація вітчизняного та європейського освітніх просторів. Цілями програми є взаємне визнання кваліфікацій Україною та ЄС, забезпечення освітньої та трудової мобільності, задоволення потреб вітчизняного ринку праці. Гарантом позитивного результату є взаємодія України та ЄС та використання спільних інструментів [11].

Таким чином, проблема становлення партнерських відносин набуває особливої вагомості на сучасному етапі розвитку вищої освіти. Партнерство є ґрунтовною ідеєю, в основі якої лежить взаємодія та співпраця між певними ЗВО, та ЗВО з окремими стейкхолдерами. Якщо розглядати взаємодію, як відношення між ЗВО, при якому кожний із ЗВО впливає на інші ЗВО, змінюючи їх, при цьому сам зазнає впливу з боку кожного з цих ЗВО, що, в свою чергу, зумовлює зміну його стану, то ЗВО здатен не лише змінити конкретні обставини, а й удосконалити самого себе в процесі партнерської взаємодії [12]. Ми погоджуємося з думкою дослідників про те, що партнеризація є придатною для використання у закладах вищої освіти завдяки існуючому в них колегіальному середовищу, що стимулює легку співпрацю та полягає в об'єднанні ЗВО і створенні центрів партнерської взаємодії, в яких ЗВО стають партнерами.

В Україні ще до 24 лютого 2022 року почала формуватися нова парадигма, яка полягала в співпраці університетів задля підвищення ЗВО власної конкурентоспроможності. Така форма організації співробітництва між університетами результувала не як процес імітації чужої поведінки, а як інструмент для створення власної, а саме: (а) виявлення в ЗВО таких областей, при впливі на які можна змінити модель ведення власного бізнесу, або (б) пошук таких методів управління, які сприяли б стратегічним змінам у ЗВО.

Співпрацювали українські університети в межах України та на міжнародному рівні. До прикладу, співпраця Університету економіки та права «КРОК» з українськими та закордонними університетами з метою перейняття кращих практик ЗВО. Дослідження показало, що початок застосування Університетом «КРОК» партнерської взаємодії поклало відвідування керівниками підрозділів університету низки українських університетів, цілями якого стало перейняття досвіду організації навчального процесу. Далі Університет вийшов на міжнародний рівень партнерської взаємодії, співпрацюючи з навчальними закладами країн-членів Європейського Союзу, а саме: Швейцарською бізнес-школою Swiss Montreux Business School, Університетом ім. Яноша Кодолані, австрійським Університетом прикладних наук «АйЕмСі» (Австрія), Нідерландською Бізнес Академією у сфері бізнес- адміністрування. Незважаючи на війну, продовжується співпраця Університету «КРОК» з партнерами, які допомагають споживачам освітніх послуг з отриманням найкращих освітніх можливостей через: програми мобільності; використання платформ для продовження навчального процесу в онлайн- та офлайн-форматах; тимчасове переселення студентів на період бойових дій; допомогу науковцям та викладачам у ризику; проведення онлайн лекцій [5].

Під час війни тимчасово переміщені студенти України для продовження навчання мають змогу обирати заклади вищої освіти Польщі, Німеччини, Канади, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції, Словаччини, Болгарії, Австралії. За даними освітньої платформи *Erudera.com.*, університети цих країн пропонують допомогу новоприбулим українським студентам. Так, у Великій Британії таких університетів щонайменше 14, у США -10, у Німеччині – 9, в Австралії – 8, в Болгарії, в Канаді, Фінляндії, Франції – 3, в Чехії, Швеції, Швейцарії – 2, в Австрії, Данії, Хорватії, Угорщині, Італії, Японії, Литві, Норвегії, Польщі, Португалії, Іспанії – 1 [13]. З іншого боку, чимало українських університетів дають можливість тимчасово переміщеним студентам з інших закладів вчитися у них. Так, навчання онлайн можна продовжити у Дніпровському державному медуніверситеті, Полтавському педагогічному, Львівському політехнічному тощо.

Організації підтримки науковців, що опинилися в небезпеці (*Cormack Consultancy Group, Cara*) надають базу закладів, які пропонують академічні місця та роботу, а також доступ студентів до курсів, щоб дозволити їм завершити навчання (*ukraine@consultcormack.com; www.cara.ngo*). Зазначимо, що український уряд стає активним

учасником процесу у підвищенні якості освіти через партнеризацію. До прикладу, Український глобальний університет (Ukrainian Global University, UGU), в який входять провідні українські заклади й організації за підтримки Офісу Президента, МОН та Посольства України в США, створив мережу, що об'єднала світові заклади освіти та має на меті надати доступ для українських студентів, стипендіатів, науковців та викладачів до навчальних закладів по всьому світу, а також нових стипендій та програм докторантури.

3. Висновки

Таким чином, на нашу думку, парадигма партнерської взаємодії може стати відповіддю на зміни в освітньому середовищі і у воєнний період, коли ЗВО стикнулися із відсутністю стабільності в освітній системі; обмеженістю забезпечення доступу до ресурсів; кардинальною зміною освітніх параметрів; проявами та подоланням нерівностей і недосконалостей в освітній системі; браком інноваційних та дистанційних методів навчання, які можуть бути застосовані в екстремальних ситуаціях; погіршенням доступу до вищої освіти через мобілізаційні процеси, міграційні процеси, брак фінансових ресурсів, знищену інфраструктуру.

References:

1. Факторно-критеріальні параметри освіти Л. Ващенко Освіта.ua 05.03.2008. URL: <http://osvita.ua/school/method/1916/>
2. Operational data portal. Ukraine refugee situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. UNHCR. The UN refugee agency. Ukraine emergency URL: <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html>
4. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of Russian aggression (as of December 2022). Ministry of education and science of Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/1wLmm2ongB9HNRirQHqSdVrBshECTNruV/view>
5. Маринович В. В. Конкурентний бенчмаркінг у забезпеченні економічної безпеки приватних закладів вищої освіти : дис. ... к. екон. Н. : 21.04.02. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2021. 276 с.
6. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7(37). С. 143–153.
7. Овчаренко Є. І. Вузкофункціональний підхід в управлінні економічною безпекою підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. Вип. 38 (додаток). С. 99–102.

8. Кузнецова І., Кюне О. Сучасні підходи до визначення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Одеського національного університету*. 2015. № 12. С. 121–135.
9. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
10. Военна безпека і оборона України. Тлумачний словник нормативно-правових та наукових термінів і визначень. Під ред. Ф. В. Саганюк. Національний науково-дослідний центр оборонних технологій і військової безпеки України. – К.: 2007
11. Програма великої трансформації «Освіта 4.0 : український світанок». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>
12. Філософський енциклопедичний словник, Київ: Абрис, 2002. 741 с.
13. List of Universities Helping Ukrainian Students. URL: <https://erudera.com/resources/list-of-universities-helping-ukrainian-students/> List of Universities Helping Ukrainian Students

Transliteration of References:

1. Faktorno-kryterial'ni parametry osvity L. Vashchenko Osvita.ua 05.03.2008. URL: <http://osvita.ua/school/method/1916/>
2. Operational data portal. Ukraine refugee situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. UNHCR. The UN refugee agency. Ukraine emergency. URL: <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html>
4. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of December 2022). Ministry of education and science of Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/1wLmm2ongB9HNRlRlQHqSdVrBsHECTNruV/view>
5. Marynovych V. V. Konkurentnyy benchmarkinh u zabezpechenni ekonomichnoyi bezpeky pryvatnykh zakladiv vyshchoyi osvity : dys. ... k. ekon. N. : 21.04.02. Kyiv : VNZ «Universtet ekonomiky ta prava «KROK», 2021. 276 s.
6. Datskiv R. M. Ekonomichna bezpeka u hlobal'nomu vymiri. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2004. № 7(37). S. 143–153.
7. Ovcharenko YE. I. Vuz'kofunktsional'nyy pidkhid v upravlinni ekonomichnoyi bezpekoyu pidpryyemstva. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 2012. Vyp. 38 (dodatok). S. 99–102.
8. Kuznetsova I., Kyune O. Suchasni pidkhody do vyznachennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. 2015. № 12. S. 121–135.
9. Baranovsky O. I. Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms of provision). Kyiv: KNTEU, 2004. 759 p.
10. Voyenna bezpeka i oborona Ukrayiny. Tlumachnyy slovyk normatyvno-pravovykh ta naukovykh terminiv i vyznachen'. Pid red. F. V. Sahanyuk.

Natsional'nyy naukovo-doslidnyy tsentr oboronnykh tekhnolohiy i voyennoyi bezpeky Ukrainy. — K.: 2007

11. The Great Transformation Program «Education 4.0: Ukrainian Dawn». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyy.svitanok.pdf>
12. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk, 2002
13. List of Universities Helping Ukrainian Students. URL: <https://erudera.com/resources/list-of-universities-helping-ukrainian-students/> List of Universities Helping Ukrainian Students.

The Author

Viktoriia Marynovych
*Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics),
Associate Professor, Department
of International Business,
«KROK» University, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8938-0756>
E-mail: niktoria@ukr.net*

Abstract

ВІКТОРІЯ МАРИНОВИЧ. Вища освіта в умовах збройної агресії з боку РФ та сучасних геополітичних викликів. У статті розглянуто основні тенденції розвитку освітньої галузі України та стан вищої освіти України у період війни. Розглянуто основні підходи до визначення поняття «економічна безпека» у розрізі закладів вищої освіти. Здійснено аналіз економічної безпеки закладів вищої освіти у період війни. Визначено, що особливої уваги потребує змінений війною освітній параметр «широта охопленості інноваційного середовища». Розкрито місце та роль партнерської взаємодії закладів вищої освіти, яка є однією з ключових засад забезпечення якості вищої освіти. Авторка приходить до висновку, що лідером у просуванні спільних програм, програм подвійних дипломів, дуальної освіти є Європа. У статті використані теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення.

Ключові слова: вища освіта, економічна безпека закладів вищої освіти, партнерська взаємодія, система освіти, освітні параметри.

WIKTORIIA MARYNOWYCZ. **Szkolnictwo wyższe w warunkach zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej w Ukrainę i wyzwań geopolitycznych.** *W artykule autorka przedstawia ogólne tendencje w rozwoju edukacji w Ukrainie i stan szkolnictwa wyższego w czasie wojny. Omówiono podstawowe podejścia do definicji pojęcia „bezpieczeństwa gospodarczego” w odniesieniu do szkół wyższych. Autorka dokonała analizy bezpieczeństwa gospodarczego ukraińskich uczelni w czasie wojny. Podkreślono, że warto zwrócić szczególną uwagę na zmieniony przez wojnę parametr edukacyjny «zasieg środowiska innowacyjnego». Opisano miejsce i rolę partnerskiej współpracy szkół wyższych, która jest jedną z kluczowych zasad zapewniających jakość kształcenia. Autorka doszła do wniosku, że liderem w promowaniu i realizacji wspólnych programów, programu o wspólnym kształceniu (program podwójnych dyplomów) i kształcenia dualnego jest Europa. W artykule wykorzystano teoretyczne metody badawcze: analizę, syntezę, porównanie, uogólnienie i systematyzacja.*

Słowa kluczowe: *szkolnictwo wyższe, bezpieczeństwo ekonomiczne szkół wyższych, partnerstwo, system edukacji, parametry kształcenia.*